

Muallif: Jumaboyeva Dilnavo Shahobiddin qizi

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada qonuniylik va huquqiy tartibot tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularning jamiyat hayotidagi o'rnini hamda davlat boshqaruvidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Qonuniylik prinsipining amal qilishi huquqiy davlat barpo etishning asosiy sharti sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, huquqiy tartibotni mustahkamlash yo'llari, fuqarolarning huquqiy ongini oshirish va qonunlarga hurmatni shakllantirish masalalari yoritiladi. Maqolada nazariy va amaliy jihatlar uyg'un holda bayon etilgan.

Kalit so'zlar: qonuniylik, huquqiy tartibot, huquqiy davlat, qonun ustuvorligi, fuqarolik jamiyati, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, davlat boshqaruvi, qonunlarga rioya etish

Kirish: Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida qonuniylik va huquqiy tartibot muhim o'rin tutadi. Har qanday davlatning barqaror rivojlanishi, eng avvalo, qonunlarning ustuvorligi va ularga so'zsiz rioya etilishiga bog'liqdir. Qonuniylik jamiyatda adolat, tenglik va tartibni ta'minlovchi asosiy omillardan biri bo'lib, u fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Huquqiy tartibot esa qonuniylikning amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'lib, jamiyatda huquq normalarining izchil amalga oshirilishini ta'minlaydi. Ushbu tushunchalar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini to'ldiradi. Shu bois, huquqiy davlatni shakllantirish jarayonida qonuniylikni mustahkamlash va huquqiy tartibotni ta'minlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — qonuniylik va huquqiy tartibotning nazariy asoslarini tahlil qilish hamda ularning jamiyat hayotidagi ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Qonuniylik nima va uning asosini nimalar tashkil etadi.

Qonuniylik – bu huquq subyektlari tomonidan qonunlar va qonun osti hujjatlariga to‘la va aniq amal qilinishidir. Qonuniylik – huquq va hokimiyat, huquq va davlatning o‘zaro bog‘liqligida o‘z ifodasini topadigan, ijtimoiy-siyosiy hayotga huquqiy tus beradigan keng ma’nodagi siyosiy-huquqiy hodisadir.

Qonuniylik – ijtimoiy hayotda huquq va qonun hukmronligidan, ijtimoiy munosabatlar barcha ishtirokchilari tomonidan huquqiy normalar ko‘rsatmalarini og‘ishmay amalga oshirish, mansabdor shaxslar faoliyatidagi huquqbuzarlik va zo‘ravonlikka qarshi izchil kurashish, jamiyatda tartib va uyushqoqlikni ta’minlashdan iborat ijtimoiy-siyosiy rejimdir.

Qonuniylikning asosiy tamoyillari:

1. Konstitutsiya va qonunlarning boshqa huquqiy hujjatlarga nisbatan ustunligi.
2. Huquq subyektlarining qonun va sud oldidagi tengligi.
3. Hokimiyat organlari va mansabdor shaxslarning faoliyatida zo‘ravonlikka yo‘l qo‘yilmasligi.
4. Inson (fuqarolar) huquq va erkinliklarini kafolatlanganligi.
5. Normativ huquqiy hujjatlarning mamlakatning butun hududida bir xil qo‘llanilishi va talqin etilishi.
6. Maqsadga muvofiqlikning qonuniylikka qarshi qo‘yilmasligi.
7. Qonuniylikning madaniyat bilan uzviy bog‘liqligi.

Qonuniylikning kafolati – bu qonun va qonun osti aktlari amalga oshishini ta’minlovchi, fuqarolarning huquqlarini hamda davlat, jamiyat manfaatlarini to‘siksiz amalga oshiruvchi usullari, shart-sharoitlaridir.

Qonuniylikni amalga oshirish kafolatining turlari:

- 1) iqtisodiy (jamiyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi, mulkchilikning turli shakllari, iqtisodiy erkinlik va boshqalar);

2) siyosiy (konstitutsion tuzumning demokratlashtirilish darajasi, jamiyatning siyosiy tizimi, siyosiy pluralizm (fikrlar xilma-xilligi) ko'ppartiyaviylik, hokimiyat vakolatlarining bo'linishi va boshqalar);

3) tashkiliy (qonun va qonun osti aktlariga amal qilinishini nazorat qiluvchi maxsus organlar (sud, militsiya, prokuratura va boshqalar)ning faoliyati);

4) huquqiy (qonuniylikni amalga oshirish uchun barcha huquqiy normalarni bajarish, huquqbuzarliklarning oldini olish, uni buzgan shaxslarga nisbatan tegishli jazo choralarini qo'llash);

5) jamoatchilik (jamoat birlashmalari, siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar hamda fuqarolarning qonuniylik va huquq tartibotni mustahkamlashda ishtirok etishi).

Savol: Qonuniylik bilan huquqiy tartibot o'rtasida qanday nisbiy aloqadorlik mavjudligini muhokama qiling.

Javob: Qonuniylik va huquqiy tartibot o'rtasidagi aloqadorlik uzviy, o'zaro bog'liq va sabab-oqibat xarakteriga ega.

Avvalo, **qonuniylik** — bu jamiyatda barcha subyektlar (davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar) tomonidan qonunlarga qat'iy va og'ishmay rioya etilishi holatidir. Ya'ni u prinsip, talab va mezon sifatida namoyon bo'ladi.

Huquqiy tartibot esa — shu qonuniylikning amalda ta'minlangan natijasi bo'lib, jamiyatda huquq normalari asosida barqaror ijtimoiy tartib o'rnatilgan holatni anglatadi.

Ularning nisbiy aloqadorligini quyidagicha tushuntirish mumkin:

Birinchi, qonuniylik huquqiy tartibotning **asosiy sharti** hisoblanadi. Agar qonunlarga amal qilinmasa, jamiyatda tartib-intizom buziladi va huquqiy tartibot izdan chiqadi.

Ikkinchi, huquqiy tartibot qonuniylikning **natijasi va ko'rsatkichi**dir. Qanchalik jamiyatda tartib barqaror bo'lsa, bu qonuniylik darajasi yuqori ekanligini bildiradi.

Uchinchi, ular o'zaro **mustahkamlovchi** xususiyatga ega. Qonuniylik kuchaysa, huquqiy tartibot mustahkamlanadi; mustahkam huquqiy tartibot esa o'z navbatida qonunlarga rioya etishni yanada rag'batlantiradi.

To'rtinchidan, bu ikki tushuncha o'rtasida **dinamik bog'liqlik** mavjud: jamiyatdagi siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar qonuniylik darajasiga ta'sir qiladi, bu esa huquqiy tartibot holatida aks etadi.

Xulosa qilib aytganda, qonuniylik — bu talab va prinsip bo'lsa, huquqiy tartibot — uning amaliy natijasidir. Ular bir-birisiz to'liq mavjud bo'la olmaydi va huquqiy davlatni barpo etishda bir butun tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Huquqiy tartibotning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

Huquqiy tartibot – bu huquq subyektlarining huquq normalarida belgilangan qoidalarga to'la va aniq rioya qilishlari natijasida o'rnatiladigan ijtimoiy munosabatlar tizimidir.

Huquq, qonuniylik, huquq-tartibot – davlat va jamiyat hayotining eng muhim tarkibiy qismlaridir. Biroq huquq-tartibot – huquq yaratiladigan va huquqiy tartibga solishning butun mexanizmi ishga solinadigan pirovard maqsad emas. Mazkur maqsad – huquq yordamida u yoki bu ijtimoiy munosabatlarni o'zgartirish, mustahkamlash yohud siqib chiqarish, ya'ni yo hukmron sinfga yo yoki butun xalqqa maqbul tartibni o'rnatishdan iborat.

Huquqiy tartibga solishning asosiy maqsadi barqaror ijtimoiy munosabatlar va tartibni ta'minlashdan iborat bo'lishi lozim.

Huquqiy tartibotning xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- u huquq normalarida ko'zda tutilgan bo'ladi;
- muayyan huquq normalarini hayotga tadbiiq etish natijasida yuzaga keladi;
- davlat tomonidan ta'minlanadi;
- kishilarning hayotini yengillashtirib, ularning yanada erkin bo'lishlari hamda ijtimoiy munosabatlarni tashkiliy jihatdan yuzaga kelishi va amalda bo'lishi uchun shart-sharoit yaratadi;
- qonuniylikning natijasi sifatida yuzaga chiqadi.

Savol: Qonuniylikni siyosiy-huquqiy hodisa, rejim va tamoyil sifatida ham tushunish lozimligini izohlab bering.

Javobi: Qonuniylik (legallik) huquq nazariyasida ko‘p qirrali tushuncha bo‘lib, uni faqat “qonunga rioya qilish” sifatida emas, balki **siyosiy-huquqiy hodisa, huquqiy rejim va asosiy tamoyil** sifatida ham talqin qilish zarur. Bu yondashuv uning mazmunini chuqurroq ochib beradi.

1. Qonuniylik — siyosiy-huquqiy hodisa sifatida

Qonuniylik jamiyatda obyektiv ravishda shakllanadigan ijtimoiy hodisadir. U faqat huquqiy emas, balki siyosiy jarayonlar bilan ham chambarchas bog‘liq.

Bunda:

- davlat hokimiyatining qanday tashkil etilishi,
- siyosiy tizimning demokratikligi,
- fuqarolarning siyosiy huquq va erkinliklari

qonuniylik darajasiga bevosita ta’sir qiladi.

Demak, qonuniylik siyosiy-huquqiy hodisa sifatida jamiyatdagi **hokimiyat va huquq o‘rtasidagi muvozanatni ifodalaydi**. Agar siyosiy hokimiyat qonun ustuvorligini tan olsa, qonuniylik mustahkamlanadi.

2. Qonuniylik — huquqiy rejim sifatida

Qonuniylik huquqiy rejim sifatida davlat va jamiyat hayotida **huquq normalarining ustuvorligi va amal qilish tartibini** belgilaydi.

Bu ma’noda u:

- barcha subyektlarning qonun oldida tengligini,
- davlat organlarining faqat qonun doirasida harakat qilishini,
- huquqbuzarliklarga nisbatan muqarrar javobgarlikni

ta’minlaydigan tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Huquqiy rejim sifatida qonuniylik jamiyatda **barqarorlik va tartibni kafolatlaydi**.

3. Qonuniylik — asosiy huquqiy tamoyil sifatida

Qonuniylik huquqning eng muhim tamoyillaridan biridir. Tamoyil sifatida u barcha huquqiy faoliyatning asosiy yo‘nalishini belgilaydi.

U quyidagi talablarni o‘z ichiga oladi:

- qonun ustuvorligi,
- qonunlarning aniq va bir xil qo‘llanilishi,
- hech kimning qonundan ustun emasligi,
- davlat organlarining qonun bilan cheklanishi.

Bu tamoyil barcha huquq sohalariga (konstitutsiyaviy, ma‘muriy, jinoyat, fuqarolik huquqi va boshqalar) singib ketgan.

Xulosa qilib aytganda:

Qonuniylikni faqat oddiy huquqiy talab sifatida emas, balki:

- **siyosiy-huquqiy hodisa** (jamiyat va hokimiyat munosabatlarini ifodalovchi),
- **huquqiy rejim** (jamiyatdagi tartib va barqarorlikni ta‘minlovchi tizim),
- **huquqiy tamoyil** (barcha huquqiy faoliyatning asosiy yo‘nalishi)

sifatida tushunish uning mazmunini to‘liqroq ochib beradi. Shu uch yondashuv birgalikda jamiyatda qonun ustuvorligi va huquqiy davlatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Qonuniylik — bu jamiyatdagi barcha davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolarning **qonunlarga qat‘iy va so‘zsiz rioya qilishi** prinsipidir. U huquqiy davlatning asosiy sharti bo‘lib, qonun ustuvorligini ta‘minlaydi.

Qonuniylikning asosiy belgilari:

- qonunlarning ustuvorligi;
- barcha subyektlarning qonun oldida tengligi;
- davlat organlarining faqat qonun doirasida harakat qilishi;
- huquqbuzarlik uchun javobgarlikning muqarrarligi.

Huquqiy tartibot — bu jamiyatda huquq normalarining amalda bajarilishi natijasida yuzaga keladigan **barqaror ijtimoiy holat**dir. Ya‘ni, qonunlar ishlaydigan, tartib-intizom saqlanadigan muhit.

Huquqiy tartibotning asosiy xususiyatlari:

- jamiyatda barqarorlik va tartibning mavjudligi;

- fuqarolar huquq va erkinliklarining himoyalanihi;
- huquq normalarining real hayotda ishlashi;
- qonunbuzarliklarning kamayishi.

Qonuniylik va huquqiy tartibot o'rtasidagi bog'liqlik

- Qonuniylik — **asos (shart)**
- Huquqiy tartibot — **natija (oqibat)**

Agar jamiyatda qonuniylik ta'minlansa, huquqiy tartibot mustahkam bo'ladi. Aksincha, qonunlarga rioya qilinmasa, tartib buziladi.

Xulosa

Qonuniylik va huquqiy tartibot jamiyat huquqiy tizimining o'zaro uzviy bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi ikki muhim tarkibiy qismidir. Qonuniylik huquqiy davlatning asosiy prinsipi sifatida barcha subyektlarning qonunlarga qat'iy rioya qilishini talab etadi, huquqiy tartibot esa ushbu talablarning amalda bajarilishi natijasida jamiyatda qaror topadigan barqaror ijtimoiy holatni ifodalaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, qonuniylik huquqiy tartibotning asosi va sharti bo'lib xizmat qiladi, huquqiy tartibot esa qonuniylikning amaliy ifodasi va natijasi hisoblanadi. Ularning o'zaro uyg'unligi jamiyatda adolat, tartib-intizom, ijtimoiy barqarorlik va qonun ustuvorligini ta'minlaydi.

Shuningdek, ushbu ikki tushuncha fuqarolarning huquqiy ong va huquqiy madaniyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning rivojlanishi jamiyatda qonunlarga hurmatni kuchaytiradi hamda huquq buzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, qonuniylik va huquqiy tartibotning mustahkamligi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davlat va huquq nazariyasi / Mas'ul muharrirlar H.B. Boboev, H.T. Odilqoriev. – T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2000. – 528 b.
2. Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. – T.: Adolat, 2007. – 916 b.
3. Islomov Z.M. *Teoriya gosudarstva i prava* (1-qism. Davlat nazariyasi). Darslik. – T.: TGYUI, 2013. – 325 b.

4. Lazarev V.V., Lipen S.V., Saidov A.X. *Teoriya gosudarstva i prava: Darslik / akad. K.X. Abduraxmanov tahriri ostida.* – M.: Rossiya iqtisodiy akademiyasi, 2008. – 620 b.
5. Odilqoriev X.T., Tulteev I.T. va boshq. *Davlat va huquq nazariyasi: Darslik / prof. X.T. Odilqoriev tahriri ostida.* – T.: Sharq, 2009. – 592 b.
6. Hans Kelsen. *General Theory of Law and State.* – Cambridge: Harvard University Press, 2009. – 517 p.
7. Scott Veitch, Emilios Christodoulidis, Lindsay Farmer. *Jurisprudence: Themes and Concepts.* 2-nashr. – London: Routledge, 2012. – 305 p.
8. H.L.A. Hart. *The Concept of Law.* 3-nashr. – Oxford: Oxford University Press, 2012.